

ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΤΗΡΙΞΗΣ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΑΡΧΙΚΗΣ
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ
(1994 - 1999)

ΥΠΟΠΡΟΓΡΑΜΜΑ 3

ΕΡΕΥΝΑ

**ΕΝΤΥΠΑ ΚΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΠΟΒΟΛΗ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ**

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΥ
ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΣΤΗΡΙΞΗΣ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ
ΑΡΧΙΚΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ (ΕΠΕΑΕΚ)

**ΕΝΤΥΠΟ ΥΠΟΒΟΛΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ
ΓΙΑ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΑΠΟ ΤΟ ΕΠΕΑΕΚ
ΕΡΕΥΝΩΝ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ 3.2.β «ΕΡΕΥΝΑ»**

Κωδικός Πρότασης:
Συμπληρώνεται από την Υπηρεσία

ΦΟΡΕΑΣ ΠΟΥ ΥΠΟΒΑΛΛΕΙ ΤΗΝ ΠΡΟΤΑΣΗ:

Φορέας: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσ/νίκης

Ταχυδρομική διεύθυνση: Θεσ/νίκη 54006

Τηλ.: Fax:

ΤΙΤΛΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ:

“ ΣΚΑΚΙ ΣΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ “

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΕΡΓΟΥ:

Όνοματεπώνυμο: Χατζηπαντελής Θεόδωρος

Ιδιότητα/ Θέση: Αναπλ. Καθηγητής ΠΤΔΕ / Πρόεδρος ΠΤΔΕ

Ταχυδρομική διεύθυνση: Αρχαιολογικού Μουσείου 29 Θεσ/νίκη 54640

Τηλ.: 031-810852 Fax: 031-842187

Διάρκεια Εργασιών: 22 μήνες

(Το έργο μπορεί να έχει ημερομηνία έναρξης το ενωρίτερο την 1.1.1998, εφόσον έχει εγκριθεί, και ολοκλήρωσης το αργότερο μέχρι την 31.12.1999)

Ημερομηνία έναρξης: 3/3/98

Ημερομηνία λήξης: 31/12/99

A. Ανάλυση του Προτεινόμενου Ερευνητικού Έργου

A.1 Περιγραφή στόχων και προσδοκωμένων αποτελεσμάτων. Παραδοτέα του ερευνητικού έργου και κύριες υποθέσεις εργασίας.

- ⇒ Στόχος της έρευνας είναι να μελετήσει τις δυνατότητες που υπάρχουν ώστε το σκάκι να ενταχθεί στο σχολικό πρόγραμμα σαν το εργαλείο εκείνο που θα βοηθήσει τον μαθητή της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης:
1. να χρησιμοποιήσει την μελέτη του σκακιού με την έννοια της ανάπτυξης του μορφωτικού δυναμικού του μαθητή, αρχίζοντας από τον ερεθισμό της συνδυαστικής σκέψης
 2. να αυξήσει την κριτική του ικανότητα και ειδικότερα την αυτοκριτική
 3. να βοηθήσει τους μαθητές να αναπτύξουν μια ισορροπία της συμπεριφοράς και του χαρακτήρα τους
 4. να καλλιεργήσει έναν αναλυτικό τρόπο σκέψης στον μαθητή που βομβαρδίζεται από «έτοιμες γνώσεις»
 5. να κατανοήσει καλύτερα ορισμένες μαθηματικές έννοιες
 6. να καθοδηγήσει τους μαθητές στην πρακτική της επίλυσης προβλημάτων καθώς είναι συνεχές γνώρισμα της μάθησης. Απαιτείται οι μαθητές να εκπαιδευτούν στην ανάλυση, στην ανάπτυξη και στην αναγνώριση εναλλακτικών λύσεων σε όλα τα επίπεδα, περιλαμβάνοντας και την καθημερινή ζωή
 7. να ενθαρρύνει την αφομοίωση των χαρακτηριστικών του σκακιού από τους μαθητές, με την πίστη ότι αυτό θα προωθήσει την αρμονική διάνοηση και την ηθική και θυμική ανάπτυξη του ατόμου καθώς και την ικανότητά του για ανεξάρτητη σκέψη και διαλογισμό
 8. να πετύχει μια ισορροπία στις ατομικές διαφορές. Η ψυχιατρική θεωρία και επίσης η εξάσκηση της τάξης ξεκαθαρίζουν ότι είναι αδύνατο να κατατάξεις τα άτομα σε ένα μόνο σύνολο που πάει στη μόδα
 9. να βοηθήσει ώστε να εδραιωθούν στη μαθητική γνώση οι δεσμοί που ενώνουν το παιχνίδι του σκακιού και την καθημερινή ζωή - και τα δύο ξεχωριστά αλλά και σαν μέρος της κοινωνίας
 10. να επιβεβαιώσει ότι οι μαθητές της πρωτοβάθμιας αναπτύσσουν τη βασική γνώση, ικανότητες και δεξιότητα που χρειάζονται για να πάρουν μέρος στην κοινωνική ζωή αργότερα
 11. να εμπεδώσει με εμπειρικό τρόπο ορισμένα διδάγματα που δύσκολα γίνονται κατανοητά με περιγραφικό τρόπο
 12. να προωθήσει την ικανότητα της ανάπτυξης διαλόγου μέσω του σκακιού
 13. να επιβεβαιώσει το γεγονός ότι η μάθηση μπορεί να σημαίνει και διασκέδαση

Για να επιτευχθούν τα παραπάνω πρέπει να ερευνηθούν:

1. τι έχει γίνει όσον αφορά την ένταξη του σκακιού στο σχολικό πρόγραμμα σε άλλες χώρες
2. εάν υπάρχει δυνατότητα προσαρμογής τέτοιων προγραμμάτων στην Ελληνική πραγματικότητα και κάτω από ποιες προϋποθέσεις
3. ποιο είναι το κατάλληλο εκπαιδευτικό προσωπικό και πως θα έρθει σε επιτυχή επαφή με τους μαθητές

4. ποια είναι η τεχνική κατάρτιση των εκπαιδευτικών και η παιδαγωγική κατάρτιση των σκακιστών-προπονητών που ενδιαφέρονται να διδάξουν σκάκι στο σχολείο
5. ποιο είναι το κατάλληλο εγχειρίδιο που πρέπει να χρησιμοποιηθεί
6. ποια είναι η καταλληλότερη ηλικία-τάξη των μαθητών για την εφαρμογή του προγράμματος, όπου αναμένονται τα μέγιστα αποτελέσματα
7. που και σε ποιο βαθμό μπορεί το σκάκι να βοηθήσει το Ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και ειδικότερα τους μαθητές
8. με ποιόν τρόπο και μέσα θα πρέπει να ενημερωθεί το άμεσο και έμμεσο περιβάλλον των μαθητών π.χ. γονείς, δάσκαλος τάξης, δάσκαλοι σχολείου κλπ.
9. ποια η κατάλληλη υλικοτεχνική υποδομή που απαιτείται στην εφαρμογή του προγράμματος
10. ποιες και πόσες εκδηλώσεις-διοργανώσεις χρειάζονται για μία ολοκληρωμένη επαφή με το σκάκι

Από την έρευνα αυτή θα παραδοθούν:

1. καταγραμμένο υλικό (σε έντυπα και CD ή δισκέτες) από την προηγούμενη εμπειρία του εξωτερικού
2. καταγραμμένο φωτογραφικό και βιντεοσκοπημένο υλικό (όπου υπάρχει) από την προηγούμενη εμπειρία του εξωτερικού
3. καταγραμμένη (σε έντυπα και CD ή δισκέτες) η σκακιστική υποδομή της Ελληνικής επικράτειας
4. τα αποτελέσματα της έρευνας (σε έντυπα και CD ή δισκέτες) σχετικά με τις επιδόσεις των σκακιστών μικρής ηλικίας στα μαθήματα
5. τα συγκριτικά αποτελέσματα της έρευνας (σε έντυπα και CD ή δισκέτες) σχετικά με μαθητές που ξέρουν και μαθητές που δεν ξέρουν σκάκι, από τις ίδιες τάξεις περιοχές κλπ.
6. τα ενημερωτικά φυλλάδια (σε έντυπα και CD ή δισκέτες) που θα διανεμηθούν στις τοπικές κοινότητες των σχολείων πειραματικής εφαρμογής
7. κατάσταση των δασκάλων της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης όλης της χώρας (σε έντυπα και CD ή δισκέτες) που ξέρουν σκάκι και θα ήθελαν να διδάξουν
8. όλα τα ερωτηματολόγια (σε έντυπα και CD ή δισκέτες) που θα χρησιμοποιηθούν στη διάρκεια της έρευνας
9. σκακιστική βιβλιογραφία (σε έντυπα και CD ή δισκέτες) ειδική για το σχολικό σκάκι
10. τα αξιολογημένα αποτελέσματα και οι προτάσεις της έρευνας (σε έντυπα και CD ή δισκέτες) για την υπάρχουσα σκακιστική βιβλιογραφία του σχολικού σκακιού
11. τα τελικά αξιολογημένα αποτελέσματα και οι προτάσεις της έρευνας (σε έντυπα και CD ή δισκέτες) από το πρώτο μέρος σχετικά με τις δυνατότητες εφαρμογής αντίστοιχων προγραμμάτων (ή μέρους αυτών) του εξωτερικού στην Ελληνική πραγματικότητα
12. το σχολικό εγχειρίδιο για τους μαθητές (σε έντυπα και CD ή δισκέτες) που θα χρησιμοποιηθεί στη διάρκεια της έρευνας, στα σχολεία πειραματικής εφαρμογής

13. το σχολικό εγχειρίδιο για τους εκπαιδευτές (σε έντυπα και CD ή δισκέτες) που θα χρησιμοποιηθεί στη διάρκεια της έρευνας, στα σχολεία πειραματικής εφαρμογής
14. καταγραμμένα τα σχολεία (σε έντυπα και CD ή δισκέτες) που θα επιλεγούν στο στάδιο πειραματικής εφαρμογής της έρευνας
15. καταγραμμένο το υλικό (σε έντυπα και CD ή δισκέτες) που θα αγοραστεί για τα σχολεία πειραματικής εφαρμογής και θα παραμείνει σε αυτά
16. φωτογραφικό και βιντεοσκοπημένο υλικό από τα σχολεία πειραματικής εφαρμογής του προγράμματος
17. τα τελικά αξιολογημένα αποτελέσματα και οι προτάσεις της έρευνας (σε έντυπα και CD ή δισκέτες) από το δεύτερο μέρος, σχετικά με το στάδιο πειραματικής εφαρμογής
18. τα αποτελέσματα της έρευνας (σε έντυπα και CD ή δισκέτες) σχετικά με τις επιδόσεις των μαθητών που παρακολούθησαν τα μαθήματα σκάκι
19. τα συγκριτικά αποτελέσματα της έρευνας (σε έντυπα και CD ή δισκέτες) σχετικά με μαθητές που παρακολούθησαν και μαθητές που δεν παρακολούθησαν μαθήματα σκάκι, από ίδια σχολεία, περιοχές κλπ.
20. καταγραμμένες (σε έντυπα και CD ή δισκέτες) οι αντιδράσεις των γονέων, μαθητών που παρακολούθησαν μαθήματα σκάκι
21. καταγραμμένες (σε έντυπα και CD ή δισκέτες) οι αντιδράσεις των δασκάλων των σχολείων που έγιναν μαθήματα σκάκι
22. τα αποτελέσματα της έρευνας (σε έντυπα και CD ή δισκέτες) σχετικά με τις σχολικές τάξεις εφαρμογής του προγράμματος, όπου αναμένονται τα μέγιστα αποτελέσματα
23. καταγραμμένες (σε έντυπα και CD ή δισκέτες) οι αναγκαίες εκδηλώσεις που απαιτούνται εφόσον εφαρμοστεί το πρόγραμμα σε ευρεία κλίμακα
24. καταγραμμένη (σε έντυπα και CD ή δισκέτες) η κατάλληλη και απαραίτητη υλική υποδομή που απαιτείται από τα σχολεία να διαθέτουν εφόσον εφαρμοστεί το πρόγραμμα σε ευρεία κλίμακα
25. οι κατευθυντήριες γραμμές που πρέπει να δοθούν και το υλικό (σε έντυπα και CD ή δισκέτες) με σκοπό να χρησιμοποιηθούν σε σεμινάρια κατάρτισης των εκπαιδευτών που θα διδάξουν σκάκι στα σχολεία, εφόσον εφαρμοστεί το πρόγραμμα σε ευρεία κλίμακα
26. τα τελικά αξιολογημένα αποτελέσματα και οι προτάσεις της έρευνας (σε έντυπα και CD ή δισκέτες) από το τρίτο μέρος, σχετικά με την αξιοποίηση της έρευνας
27. τα σχετικά δημοσιεύματα (αποδελτιωμένα έντυπα, φωτογραφικό και βιντεοσκοπημένο υλικό κλπ.) που αφορούν την έρευνα
28. η πρόταση (σε έντυπα, CD ή δισκέτες, φωτογραφικό και βιντεοσκοπημένο υλικό κλπ.) που θα κατατεθεί στο Υπουργείο Παιδείας και στους υπόλοιπους φορείς λήψης αποφάσεων, με απώτερο στόχο την ένταξη του σκακιού στα σχολεία σε ευρεία κλίμακα.

A.2 Σκοπιμότητα της προτεινόμενης έρευνας

Αναλύσατε τη σκοπιμότητα υλοποίησης της πρότασης με ιδιαίτερη έμφαση στην αντιμετώπιση των προβλημάτων της ελληνικής παιδείας, τις πολιτικές του Υπουργείου Παιδείας και τις γενικότερες αναπτυξιακές κατευθύνσεις του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης. Αναλύσατε πώς το προτεινόμενο έργο συνεισφέρει στη διεθνή ανταγωνιστικότητα του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος και γενικότερα στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Επικεντρώστε στον τρόπο που τα παραδοτέα της έρευνας συνεισφέρουν στους παραπάνω στόχους.

ΓΙΑΤΙ ΝΑ ΔΙΔΑΣΚΕΤΑΙ ΣΚΑΚΙ ΣΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ;

Είναι ένα χιλιόχρονο πνευματικό παιχνίδι που παίζεται σ' όλον τον κόσμο και που περιλαμβάνει μια μάζα από γνώση και εμπειρία που έχει γίνει η κληρονομιά όλης της ανθρωπότητας.

Γιατί το σκάκι έχει μια μαθηματική βάση. Τα μαθηματικά είναι το εργαλείο της επιστήμης, η γλώσσα της τεχνολογίας και της οργανωμένης σκέψης.

Γιατί το σκάκι αναπτύσσει συνδυασμένη ικανότητα, προσοχή, μνήμη, εξυπνάδα και ανάλυση- όλα σημαντικά για την ανάπτυξη του ατόμου.

Γιατί το σκάκι ενθαρρύνει την αυτοεκτίμηση, Πρέπει να μάθεις πώς να εκτιμάς τη θέση σου στη σκακιέρα κίνηση προς κίνηση και να ερευνάς τις καλύτερες δυνατές λύσεις για τα προβλήματα που ο αντίπαλός συνέχεια σου αντιπαραθέτει.

Γιατί το σκάκι προϋποθέτει τον υγιή διαγωνισμό. Στην διάρκεια μιας παρτίδας, το μυαλό υπόκειται σε μια εργασία του ερεθισμού και της αντίδρασης, βομβαρδίζεται από ένα συνεχές και ακούραστο ρεύμα νέων ιδεών.

Γιατί το σκάκι ενθαρρύνει την διαρκή μελέτη και προετοιμασία σαν έναν τρόπο να πετύχει τους προκαθορισμένους στόχους. Αντιτίθεται έτσι στην οκνηρία, στην εύκολη λύση, στην προχειρότητα και στα αθέμιτα μέσα- γνωρίσματα που τόσο εμπόδισαν την εξέλιξη της ελληνικής κοινωνίας.

Γιατί το σκάκι μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην ελεύθερη ώρα του παιδιού ως υγιές αντιστάθμισμα στους κινδύνους από τα ναρκωτικά κ.α., καθώς είναι μια διέξοδος στο αδιέξοδο της σημερινής νεολαίας και δεν απαιτεί ιδιαίτερη σωματική διάπλαση, τύχη, οικονομική ευρωστία ή όριο ηλικίας.

Γιατί με το σκάκι χρειάζεσαι την ψυχολογική ικανότητα του να εκτιμήσεις τη σχέση ανάμεσα στον εαυτό σου και στον αντίπαλό σου, αναγνωρίζοντας τις δυνάμεις του και τις γνώσεις του. Ο ντροπαλός θα χρειαστεί να αποκτήσει αυτοεκτίμηση κι ο υπερόπτης το ρεαλισμό να δει κάθε αντίπαλο όπως πραγματικά είναι.

Γίνεται ξεκάθαρο ότι το στοιχείο αυτό του ατόμου που ονομάζουμε μυαλό, απαιτεί αρμονική ανάπτυξη και ότι η ανάπτυξη αυτού του πάρα πολύ σημαντικού μέρους του σώματος απαιτεί να συμπεριφερθεί σαν ένας οποιοσδήποτε άλλος μυς. Μπορούμε να ονομάσουμε το σκάκι ένα

άθλημα του μυαλού και όπως κάθε σπορ- το άλμα εις μήκος, το άλμα εις ύψους, το ποδόσφαιρο, το μποξ, η γυμναστική- δίνει έμφαση σ' ένα συγκεκριμένο μέρος του σώματος. Το σκάκι αποτελεί το καλύτερο είδος διανοητικής εκπαίδευσης. Κι αυτό το είδος της εκπαίδευσης είναι που λείπει από το σύγχρονο ελληνικό σχολείο.

(Σχετικό δημοσίευμα του κ. Π. Παλαιολόγου με θέμα «το μάθημα που μας λείπει» στην εφημερίδα «ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΒΗΜΑ» πριν 43 χρόνια)

Σε κάθε χώρα το σχολείο είναι ο καθρέπτης της κοινωνίας, καθώς εκεί δίνονται τα πρώτα διδάγματα και μπαίνουν οι βάσεις για την εξέλιξη του ατόμου.

Η πληθώρα των πληροφοριών που δέχεται η σύγχρονη κοινωνία και η «πλύση» εγκεφάλου που γίνεται μέσα από τα Μ.Μ.Ε. απαιτεί γνώση, παιδεία και κυρίως κριτική σκέψη.

Το Ελληνικό σχολείο καθυστέρησε να εκσυγχρονιστεί και να ακολουθήσει έτσι τις αλλαγές των άλλων ανεπτυγμένων χωρών. Μαζί με τις άλλες ελλείψεις και προβλήματα έχει να αντιμετωπίσει και μια θεμελιώδη πλάνη στη βάση της μάθησης: την αποστήθιση και τον “παταγαλισμό”, που τόσο κατατρέχει τον μαθητή στην πορεία του για γνώση. Ο μαθητής και μετέπειτα πολίτης, μ' αυτά τα εφόδια θα δυσκολευτεί να ανταγωνιστεί τις απαιτήσεις της σύγχρονης κοινωνίας που ζητά πρωτοβουλία, επιστημονική σκέψη και φαντασία.

Με φωτεινό παράδειγμα το πρωτοποριακό πρόγραμμα «ΜΕΛΙΝΑ», δοκιμάζει την τομή εκείνη που απαιτείται για την βελτίωση και εξέλιξη του. Η εισαγωγή στο σχολικό πρόγραμμα των δραστηριοτήτων εκείνων που θα βοηθήσουν το μαθητή στη διάπλαση της διανοητικής του ικανότητας, στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης, στην καλλιέργεια της φαντασίας και της δημιουργικότητας του, με μαθήματα όπως η μουσική, τα εικαστικά, το θεατρικό παιχνίδι κλπ. έχει ως στόχο την καλλιέργεια μίας γενικότερης παιδείας και κουλτούρας του μαθητή ώστε να αντεπεξέλθει στις ανάγκες της σύγχρονης κοινωνίας.

Η φυσική εξέλιξη του μαθητή σε ενεργό και παραγωγικό μέλος της κοινωνίας, θα έχει ως επακόλουθο την κοινωνική και την οικονομική ανάπτυξη της χώρας μας.

ΤΙ ΠΡΟΣΦΕΡΕΙ ΤΟ ΣΚΑΚΙ - ΠΩΣ ΘΑ ΤΟΝΩΣΕΙ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ

Στο σκάκι έχουμε μια συνεχή διαδικασία κρίσης, σύγκρισης και δημιουργικής σκέψης, σε όλα τα επίπεδα, που απαιτεί **αυτοσυγκέντρωση**. Πρόκειται για μια πορεία αυτογνωσίας, που τις περισσότερες φορές δεν γίνεται συνειδητά, γι' αυτό μπορεί να ωφελήσει παιδιά μικρής ηλικίας ή άτομα με ειδικές ανάγκες, π.χ. άτομα που έχουν προβλήματα αυτοσυγκέντρωσης και προσήλωσης.

Αναγκαζόμαστε να παίρνουμε υπόψη μας την ύπαρξη άλλων ατόμων και να αποδεχτούμε ότι οι δικές τους αποφάσεις επηρεάζουν επίσης τη ζωή μας. Ως βασικό στοιχείο ωρίμανσης του χαρακτήρα και **ένταξης στην κοινωνία**, αυτό το χαρακτηριστικό του σκακιού συχνά αποδεικνύεται το σημαντικότερο για ένα παιδί- ο φυσιολογικός εγωκεντρισμός του δεν ξεπερνιέται εύκολα με άλλα μέσα. (Η πρώτη αυθόρμητη αντίδραση του ηττημένου σε μια παρτίδα σκάκι, είναι να συγχαρεί τον αντίπαλο για την νίκη του).

Το παιδί, μέσω του σκακιστικού παιχνιδιού, συνηθίζει να παίρνει αποφάσεις για θέματα όπου οι σημαντικότερες παράμετροι μεταβάλλονται διαρκώς, οπότε **καταπολεμά την αναποφασιστικότητα**, καθώς και το άσκοπο χάσιμο χρόνου, ενισχύοντας έτσι την αποτελεσματικότητά του.

Στο σκάκι, απαιτείται η κατάστρωση ενός **σχεδίου** από το οποίο εξαρτάται το τελικό αποτέλεσμα` «Το σκάκι μπορεί να σε διδάξει πολλά, πρωτίστως λογική. Όταν ήμουν μικρός, δεν μου άρεσε να γράφω εκθέσεις, γιατί οι καθηγητές έλεγαν ότι πριν γράψεις οτιδήποτε πρέπει να κατασκευάσεις ένα σχέδιο. Δεν μπορούσα να καταλάβω γιατί το σχέδιο ήταν τόσο απαραίτητο, αλλά με το σκάκι αντιλήφθηκα ότι χωρίς σχέδιο χάνεις.» Anatoly Karpon (παγκόσμιος πρωταθλητής).

Τα δύο βασικότερα χαρακτηριστικά του σκακιού, που είναι αλληλένδετα μεταξύ τους, είναι η **παντελής έλλειψη τύχης** και η δυνατότητα **πλήρους πληροφόρησης των δεδομένων**. Αυτό ανάγει στο μαθηματικό τρόπο σκέψης και την επιστημονική ανάλυση.

Το σκάκι μπορεί να αναπτύξει στοιχεία του χαρακτήρα όπως **μεθοδικότητα**, με την συνεχή και συστηματική ανάλυση των δεδομένων- **πειθαρχία, επιμονή, υπομονή**.

Εξάλλου με τον καιρό το παιδί μαθαίνει να **εκτιμάει την ωραιότητα** της σκακιστικής σκέψης και αισθάνεται απόλαυση και ευχαρίστηση παρόμοιας με εκείνες που του δίνουν τα βιβλία, οι πίνακες ζωγραφικής, και άλλα έργα τέχνης.

«Με το σκάκι διαμόρφωσα τον χαρακτήρα μου. Το σκάκι κατά κύριο λόγο σε κάνει **αντικειμενικό** με τον εαυτό σου, μια που για να βελτιωθείς πρέπει πρώτα να εντοπίσεις τα λάθη και τις ατέλειες σου. Ακριβώς όπως και στη ζωή». Alexander Alekhine (πρώην παγκόσμιος πρωταθλητής).

Σε πολλές χώρες το σκάκι έχει συμπεριληφθεί στο σχολικό πρόγραμμα και έχει αποδειχθεί ότι με σωστή διδασκαλία ενισχύει την προσληπτικότητα και την απόδοση σε άλλα μαθήματα.

ΤΑ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΟΥ ΣΚΑΚΙΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΒΑΣΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Στη διάρκεια της βασικής εκπαίδευσης ο μαθητής αναπτύσσει μια σημαντική ικανότητα για λογική σκέψη. Σ' αυτό το σημείο, τα παιδιά στην συνδυαστική τους ανάπτυξη μαθαίνουν να χειρίζονται καταστάσεις συγκεκριμένης λογικής από 9 έως 10 χρόνων και αφηρημένης λογικής από 11 έως 12 χρόνων. Έχουν αποκτήσει όλες τις βασικές συνδυαστικές σκέψεις και αρχίζουν να τις δένουν με άλλες. Έχουν αποκτήσει μια κατανόηση της διάταξης και της σειράς, σε ότι έχει σχέση με τους αριθμούς. Μπορούν να συγκεντρώσουν αντικείμενα σύμφωνα με τις σημαντικές ποιότητες, σχηματίζοντας τάξεις και παραρτήματα των τάξεων και μπορούν να οργανώσουν στοιχεία πάνω σε μια βάση μιας δοθείσης εναλλακτικής λύσης. Μπορούν να πετύχουν βασικές μαθηματικές ασκήσεις, πρόσθεση, πολλαπλασιασμό κ.α. Αρχίζουν να δημιουργούν λογικές σκέψεις για το χώρο και το χρόνο. Καταλαβαίνουν την ιδέα της γραμμής, του μήκους και της απόστασης. Μπορούν να καταλάβουν την προοπτική και να εδραιώσουν σχέσεις χώρου. Μπορούν να αναπτύξουν μια μεγαλύτερη ικανότητα υπακοής και να δεχτούν τους κανόνες. Αρχίζουν να αναπτύσσουν ηθική και διανοητική αυτονομία, μια σκέψη για ισορροπημένα επιχειρήματα και δυνατότερη έλξη στις αξίες του αμοιβαίου σεβασμού.

Καθώς το σκακιστικό παιχνίδι απαιτεί πλειάδα στοιχείων από αυτά που προαναφέρθηκαν, είναι εύγλωττο ότι μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο με σκοπό να τονιστούν οι στόχοι της βασικής εκπαίδευσης.

ΤΟ ΣΚΑΚΙΣΤΙΚΟ ΠΟΛΥΠΤΥΧΟ: ΤΕΧΝΗ - ΕΠΙΣΤΗΜΗ - ΑΘΛΗΜΑ

Στην Ελλάδα το σκάκι μπορεί να χρησιμοποιηθεί μέσα από το πιλοτικό πρόγραμμα «ΜΕΛΙΝΑ» (εφαρμόζεται σήμερα σε ογδόντα δύο σχολεία της Ελλάδος), ως το εκπαιδευτικό εργαλείο που θα βοηθήσει τους μαθητές και θα τονώσει την φιλοσοφία του προγράμματος.

Η πολύπλευρη διάσταση του σκακιού είναι ικανή να θέσει τις βάσεις για την αμοιβαία συνεργασία όχι μόνο με τα βασικά μαθήματα του σχολείου αλλά και με τα μαθήματα ειδικότητας.

Το σκάκι δεν είναι απλώς ένα παιχνίδι, αλλά ένα σύνολο από αξιόλογες και για τη ζωή χρήσιμες πνευματικές ιδιότητες, που μπορούν μέσω αυτού να αποκτηθούν· το σημαντικό είναι ότι αυτές οι ιδιότητες μπορούν να εξελιχθούν και να γίνουν **συνήθειες** οι οποίες ποτέ δεν μας εγκαταλείπουν, γιατί το σκάκι έχει μεν υπόσταση παιχνιδιού αλλά εμπεριέχει στοιχεία, **τέχνης** (δημιουργικότητα), **επιστήμης** (στον τρόπο μελέτης του) και **αθλήματος** (συναγωνισμός).

ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Για τον άνθρωπο και κυρίως για τα παιδιά η ζωή παρουσιάζει μία πολυπλοκότητα και προβλήματα πολύ μεγάλα ώστε να αντιμετωπιστούν "κατά μέτωπο". Οι βασικές λύσεις σε όλα τα δύσκολα ανθρώπινα

προβλήματα προσφέρονται από την επιστήμη. Ένας από τους βασικότερους σκοπούς της επιστήμης είναι να επιτύχει την αναγωγή της πολυπλοκότητας του κόσμου σε απλούς κανόνες. Η κλασική μέθοδος που χρησιμοποιείται από την επιστημονική πρόοδο είναι η παρατήρηση υπόθεση πείραμα θεωρία. Ο επόμενος στόχος της επιστήμης είναι η πρόβλεψη των μελλοντικών εξελίξεων και κατ' επέκταση ο έλεγχος της φύσης. Η μεθοδολογία με τη οποία επιχειρούνται οι επιστημονικές προβλέψεις βασίζεται στη δημιουργία υποθέσεων για την λειτουργία του κόσμου και στην επιβεβαίωση ή την απορρίψη τους χάρη σε κατάλληλα δεδομένα.

Πολύ σημαντικό επίσης είναι ότι η επιστήμη βασίζεται στην αξιοποίηση της εμπειρίας του παρελθόντος. Το κυριότερο αναγνωριστικό στοιχείο της επιστήμης είναι η αντικειμενικότητα.

Ένας άλλος παραλληλισμός επιστήμης και σκακιού αφορά στην εξειδικευμένη ορολογία. Μεθοδολογικά υπάρχουν πολλές ομοιότητες ανάμεσα στην επιστήμη και στο σκάκι. Τόσο η επιστήμη όσο και το σκάκι βασίζονται στην αξιοποίηση της εμπειρίας του παρελθόντος. Η κάθε γενιά χτίζει πάνω στις προσπάθειες των προηγούμενων. Ως ποιο συγκεκριμένο παραλληλισμό επιστήμης και σκακιού μπορούμε να μελετήσουμε την διαδεδομένη άποψη ότι το σκάκι μοιάζει με τα μαθηματικά. Οι περισσότερες ερωτήσεις που αφορούν στο σκάκι δεν μπορούν να απαντηθούν οριστικά με γενικό τρόπο, αλλά μόνο εμπειρικά σε συγκεκριμένες θέσεις, δηλαδή με συγκεκριμένες τιμές των παραμέτρων και χωρίς εξωτερικούς παράγοντες να επηρεάζουν την εξέλιξη των πραγμάτων.

ΤΕΧΝΗ

Το σκάκι είναι όμως και τέχνη. Η τέχνη σε αντίθεση με την επιστήμη λειτουργεί σε επίπεδο μοναδικής, ατομικής και μη επαναλαμβανόμενης εμπειρίας. Η τέχνη που στερείται πρωτοτυπίας από το δημιουργό δεν είναι τέχνη αλλά τεχνική. Το έργο τέχνης όπως και μία σκακιστική παρτίδα είναι αυτοτελές και μοναδικό, δεν αναπαριστά ακόμη κι αν ήθελε να αναπαραστήσει. Προκαλεί συνειρμούς σκέψεων και συναισθημάτων. Από αυτή τη σκοπιά είναι μια ατομική και υποκειμενική αναζήτηση μορφών και αρμονίας.

Η τάση για εναρμόνιση του ατόμου με το σύνολο είναι προφανής στην τέχνη. Σε μια σκακιστική παρτίδα διαπιστώνουμε την τάση αυτή καθώς ο παίκτης θέτει σε αρμονία το παιχνίδι του με αυτό του αντιπάλου.

Η τέχνη αντιπροσωπεύει το συναίσθημα και αποτελεί καθαρά ατομική βιωματική λειτουργία με πολλούς βαθμούς ελευθερίας, πρώτιστα χάρη στην υποκειμενικότητα της έννοιας του ωραίου.

Κάθε καινούργια παρτίδα είναι και καινούργια εμπειρία. Παρ' όλο που το ξεκίνημα γίνεται πάντα από την ίδια αρχική θέση, η πολλαπλότητα θεμιτών επιλογών σε κάθε κίνηση δεν επιτρέπει πλήρη εφαρμογή υπολογιστικής λογικής, με αποτέλεσμα σε κάθε παρτίδα να υπάρχει ένα

μεγάλο ποσοστό αβεβαιότητας για την εξέλιξη της;. Όπως και στην τέχνη, στο σκάκι είναι αναγκαίος ο συνδυασμός της λογικής με την διαίσθηση προκειμένου να αντιμετωπιστεί το άγνωστο και να βιώσουμε μια νέα εμπειρία. Έτσι διερευνούμε τα όρια της πραγματικότητας και τα επεκτείνουμε: δημιουργούμε.

Μέσα σ' όλη αυτή τη διαδικασία βιώνεται η διαμάχη με το άγνωστο και υπάρχει μία τεράστια ποικιλία συναισθημάτων επιτυχίας, αποτυχίας, ελπίδας κλπ. Αν όμως το σκάκι φιλοδοξεί να αναγνωριστεί ως τέχνη εφάμιλλη των κλασικών θα πρέπει να αντιστοιχεί σε κάποια αίσθηση την οποία να εκφράζει και κάποια επιστήμη της οποίας στοιχεία οπωσδήποτε αξιοποιεί. Δεδομένου ότι ο εγκέφαλος μπορεί να θεωρηθεί ως ειδικό όργανο μίας έκτης αίσθησης που ενοποιεί όλες της υπόλοιπες μπορεί να διαμορφωθεί ο ακόλουθος πίνακας

αίσθηση	όργανο	επιστήμη	τέχνη
τρόπος αντίληψης	προληπτικό μέσο	θεωρητική / εφαρμοσμένη	περιπτή «ευχαρίστηση»
όραση	μάτι	οπτική	ζωγραφική
ακοή	αυτί	ακουστική	μουσική
αφή	σώμα / δέρμα	ιατρική [θεραπεία]	γλυπτική (πλαστικές τέχνες)
όσφρηση	μύτη	βοτανική	αρωματοποιία
γεύση	γλώσσα	χημεία	μαγειρική
αντίληψη / λογική	εγκέφαλος	φιλοσοφία (μαθηματικά)	ποίηση, λογοτεχνία, σκάκι

ΑΘΛΗΜΑ

Το σκάκι είναι και άθλημα με την έννοια που ο αθλητισμός είναι εξάσκηση και πρακτική εφαρμογή των ανθρώπινων ιδιοτήτων.

Ο αθλητισμός είναι η περισσότερο ελεγχόμενη διαδικασία απ' ότι η επιστήμη και η τέχνη, καθώς αποτελεί εφαρμογή (τεχνική) και συνήθως ελέγχεται από κάποιον άλλο π.χ. προπονητή.

Αξίζει να τονιστεί η βασική διαφορά ανάμεσα στον αθλητισμό και το παιχνίδι. Ήδη από την αρχαιότητα το παιχνίδι ήταν φυσική έκφραση του σώματος ενώ η άθληση είχε σκοπιμότητα, ήταν συνειδητή και γι' αυτό θεμελιώδες μέγεθος του ανθρώπινου πολιτισμού.

A.3 Προηγούμενες ερευνητικές δραστηριότητες και άλλα συναφή ερευνητικά έργα που καλύπτουν το συγκεκριμένο αντικείμενο.

Αναφέρετε άλλες συναφείς δραστηριότητες που (α) εκτελούνται από τους φορείς που συμμετέχουν στην πρόταση ή (β) άλλους φορείς. Τονίστε την επιπρόσθετη συνεισφορά της προτεινόμενης έρευνας και τα σημεία διαφοροποίησης σε σχέση με τις άλλες προσπάθειες.

Επίσης περιγράψατε τη συνάφεια/συνέργια της προτεινόμενης έρευνας με άλλες Ενέργειες του ΕΠΕΑΕΚ.

Στην Ελλάδα δεν έχουν γίνει μέχρι σήμερα ανάλογες έρευνες ή μελέτες με θέμα το σκάκι. Ωστόσο έχουν ερευνηθεί οι δυνατότητες αξιοποίησης μερικών κοινωνικών δραστηριοτήτων στο σχολικό ωράριο (θεατρικό παιχνίδι, μουσική, εικαστικά κλπ) και ήδη βρίσκουν εφαρμογή μέσα από το πρόγραμμα «ΜΕΛΙΝΑ».

Η Ελληνική Σκακιστική Ομοσπονδία (Ε.Σ.Ο.) με αφορμή το κοινοτικό πρόγραμμα EURATHLON (στο οποίο συμμετέχει), διοργανώνει στις 21-23 Νοεμβρίου 1997 στην Αθήνα, Διεθνές Ευρωπαϊκό Forum με θέμα το σχολικό σκάκι στις υπόλοιπες χώρες της κοινότητας. Στο Forum θα συμμετέχει και η επιτροπή σχολικού σκακιού της Διεθνούς Σκακιστικής Ομοσπονδίας (FIDE)

Η Ένωση Σκακιστικών Σωματείων Βορείου Ελλάδος, διοργάνωσε τον Δεκέμβριο του 1996 τηλεδιάσκεψη με θέμα «Η οργάνωση και εφαρμογή του σκακιού ως πρότυπου και υποδειγματικού αντικειμένου στα πλαίσια του Σχολικού Αθλητισμού». Στην τηλεδιάσκεψη εκτός των άλλων συμμετείχαν και εκπρόσωποι των ΤΕΦΑΑ Θεσσαλονίκης και Αθήνας.

Ο Δήμος Θεσσαλονίκης, διοργάνωσε στο χρονικό διάστημα 30 Νοεμβρίου έως 2 Δεκεμβρίου 1984 την Α' Βαλκανική σύσκεψη για το παιδικό σκάκι και με τη συμμετοχή της επιτροπής της Διεθνούς Σκακιστικής Ομοσπονδίας (FIDE) για το παιδικό σκάκι.

ΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟ ΣΚΑΚΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Στην Ελλάδα το σκάκι δεν είναι ενταγμένο εντός του σχολικού προγράμματος, παρά γίνονται αρκετές προσπάθειες με προγράμματα εκμάθησης σε μικρές ηλικίες ως εξωσχολική δραστηριότητα.

Η πρώτη οργανωμένη προσπάθεια, έγινε με αφορμή τις δύο σκακιστικές Ολυμπιάδες (Θεσσαλονίκη 1984 και 1988). Το πρώτο βήμα έγινε με τον δήμο Θεσσαλονίκης το 1984 και το πιλοτικό πρόγραμμα «ΚΙΝΗΣΗ ΣΚΑΚΙΟΥ». Οργανωτικός υπεύθυνος του Δήμου ήταν ο κ. Βαγγέλης Βιδάλης. Τα μαθήματα αφορούσαν μαθητές δημοτικού και γινόταν σε σχολεία του δήμου εκτός σχολικού ωραρίου με την βοήθεια ενός βιβλίου («Μαθαίνω σκάκι») που εκδόθηκε για τον σκοπό αυτό.

Σήμερα γίνονται μαθήματα σκάκι σε πολλούς Δήμους της χώρας. Τα μαθήματα γίνονται σε διάφορους χώρους όπως σχολεία (εκτός ωραρίου), βιβλιοθήκες, συλλόγους (εκτός από προπονήσεις) κλπ.

Αποκορύφωμα των μαθημάτων είναι το ετήσιο σχολικό κύπελλο που γίνεται υπό την επίβλεψη της Ελληνικής Σκακιστικής Ομοσπονδίας και

συμμετέχουν περισσότεροι από χίλιοι μαθητές όλων των σχολικών τάξεων.

Σχετικό έγγραφο του τότε Υπουργείου Παιδείας κ. Πέτρου Μώραλη, με θέμα: «Εκδηλώσεις σκακιού στα σχολεία», έχει διανεμηθεί στα σχολεία στις 25 Σεπτεμβρίου 1983 ενόψει της 26^{ης} Σκακιστικής Ολυμπιάδας (1984) στην Θεσσαλονίκη.

ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑΚΟ ΕΓΧΕΙΡΗΜΑ

Την σχολική περίοδο 1987-88, στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στο δήμο Ν. Καλλικράτειας του νομού Χαλκιδικής, έγινε μία απόπειρα ένταξης του σκακιού εντός σχολικού ωραρίου, με πρωτοβουλία του τότε Διευθυντή κ. Παναγιώτη Τσέλιου. Η προσπάθεια δεν ευδοκίμησε καθώς ο εν' λόγω Διευθυντής συνταξιοδοτήθηκε.

Ωστόσο καρποφόρησε λίγα χρόνια αργότερα μέσα από το πρόγραμμα «ΜΕΛΙΝΑ». Το σκάκι έχει ενταχθεί πειραματικά στα δύο Δημοτικά σχολεία της Ν. Καλλικράτειας του νομού Χαλκιδικής από την σχολική χρονιά 1996-97 με εκπαιδευτή τον κ. Κώστα Γιουβαντσιούδη και θα συνεχιστεί και την σχολική περίοδο 1997-98 με εκπαιδευτές τον Κώστα Γιουβαντσιούδη και την Ειρήνη Μουσιάδου.

Η ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ ΤΗΣ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ

Η έρευνα αυτή αφού ολοκληρωθεί, θα έχει την δυνατότητα να προσδιορίσει τα πλεονεκτήματα που θα προκύψουν από την ένταξη του σκακιού στο σχολικό ωράριο.

Επιπλέον, θα παρέχει όλα τα στοιχεία και το υλικό που απαιτούνται, με σκοπό την υλοποίηση του στόχου της από τους αρμόδιους φορείς.

Παράλληλα, θα βοηθήσει στην ανάγκη αναγνώρισης της εκπαιδευτικής αξίας του σκακιού και στη χώρα μας.

Τέλος, πρέπει να επισημανθεί ότι θα η έρευνα αφορά αποκλειστικά και μόνο την Ελληνική πραγματικότητα. Επομένως τα αποτελέσματα που θα εξαχθούν θα αφορούν τα Ελληνικά σχολεία και ειδικότερα τους μαθητές της χώρας μας.

A.4 Αξιοποίηση των αποτελεσμάτων της έρευνας

Περιγράψατε με σαφήνεια τη δυνατότητα αξιοποίησης των αποτελεσμάτων και των παραδοτέων της προτεινόμενης έρευνας. Αναφέρατε επίσης τον τρόπο προώθησής τους προς τους φορείς λήψης αποφάσεων.

⇒ Μια πρώτη δυνατότητα αξιοποίησης των παραδοτέων της έρευνας (όπως αυτά περιγράφονται στην παράγραφο Α1), είναι τα σχολεία που ανήκουν στο πρόγραμμα «ΜΕΛΙΝΑ» καθώς η φιλοσοφία της έρευνας βρίσκει εφαρμογή στη φιλοσοφία του «ΜΕΛΙΝΑ».

Το «ΜΕΛΙΝΑ» ξεκίνησε την σχολική περίοδο 1995-96 σε 40 σχολεία πανελληνίως και επεκτάθηκε την περίοδο 1996-97 σε 82. Σήμερα διανύει την τρίτη χρονιά πειραματικής εφαρμογής. Τα σχολεία που έχουν επιλεγεί και συμμετέχουν είναι διάσπαρτα σε όλη την χώρα (ένα σε κάθε νομό, τρία στα μεγάλα αστικά κέντρα). Ως εκ' τούτου υπάρχει η δυνατότητα επιλογής σχολείων σε διάφορες περιοχές της επικράτειας.

Μετά την ολοκλήρωση της έρευνας και αφού εξαχθούν τα κατάλληλα στοιχεία και συμπεράσματα, θα επιδιωχθεί να ενταχθεί πλήρως το σκάκι στο πρόγραμμα «ΜΕΛΙΝΑ» ως εργαλείο που θα βοηθήσει στην γενικότερη φιλοσοφία του. Την σχολική χρονιά 1999-2000 το «ΜΕΛΙΝΑ» θα διανύει την πέμπτη χρονιά εφαρμογής του στα 40 σχολεία και την τέταρτη στα υπόλοιπα. Ο δεκαετής σχεδιασμός του «ΜΕΛΙΝΑ» θα δώσει την δυνατότητα υλοποίησης της έρευνας σε πειραματική φάση για ακόμη μεγαλύτερο χρονικό διάστημα. Μετά το πέρας και αυτής της περιόδου και αφού συλλεχθούν όλα εκείνα τα συμπεράσματα για το «ΜΕΛΙΝΑ», άρα και για το σκάκι θα κατατεθούν οι τελικές προτάσεις στο Υπουργείο Παιδείας με στόχο την υλοποίηση του προγράμματος στα σχολεία όλης της Ελληνικής επικράτειας.

⇒ Μια δεύτερη δυνατότητα αξιοποίησης είναι η εισαγωγή του σκακιού στα ολοήμερα δημοτικά σχολεία τις ώρες δημιουργικής απασχόλησης. Στην περίπτωση αυτή τα αποτελέσματα της έρευνας και τα παραδοτέα της, θα βρούν την ίδια εφαρμογή, καθώς στα ολοήμερα σχολεία η ώρα της δημιουργικής απασχόλησης έχει ως σκοπό να παρέχει στο μαθητή τα εργαλεία εκείνα που θα τον βοηθήσουν στα άλλα μαθήματα αλλά και στην ολοκλήρωση της προσωπικότητάς του γενικότερα.

⇒ Μια τρίτη δυνατότητα αξιοποίησης των αποτελεσμάτων και των παραδοτέων της προτεινόμενης έρευνας είναι τα πειραματικά σχολεία δημοτικής εκπαίδευσης όπου βρίσκουν εφαρμογή παρόμοια εγχειρήματα.

⇒ Πρέπει να επισημανθεί ο ουσιαστικός ρόλος της Ελληνικής Σκακιστικής Ομοσπονδίας, καθώς θα συμμετέχει αφ' ενός στην έρευνα και αφ' ετέρου στην υλοποίηση των αποτελεσμάτων της. Η διοικητική και οργανωτική δομή της καθώς επίσης και το έμπυχο δυναμικό που διαθέτει θα είναι σε πλήρη συνεργασία με το Υπουργείο σε όλες της φάσεις υλοποίησης των στόχων. Όλα τα μέλη της Ε.Σ.Ο. θα συμμετέχουν ενεργά με την τεχνογνωσία τους και θα καλύπτουν κάθε ανάγκη που θα παρουσιάζεται.

Επιπλέον η Ε.Σ.Ο. θα έχει την δυνατότητα αξιοποίησης των αποτελεσμάτων της έρευνας στα προγράμματα εκμάθησης σκάκι που εφαρμόζονται σήμερα στην Ελλάδα υπό την αιγίδα της, σε Δήμους, σε σχολεία (εκτός ωραρίου), βιβλιοθήκες, συλλόγους κλπ.

The following text will not be seen after you upload your website, please keep it in order to retain your counter functionality

[Trackers](#)
[Counter Help](#)